

IV. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI Ekonomi Forumu

7-9 Mayıs 2015

BİLDİRİLER KİTABI

IV. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI EKONOMİ FORUMU BİLDİRİLER KİTABI

Bu kitap, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Enstitü Kurulu'nun 26 Haziran 2015 tarihli 17 nolu toplantısında alınan kararı uyarınca yayınlanmıştır.

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

DÜZELTİ VE REDAKSİYON

Arş. Gör. Şahin YETİK
Arş. Gör. Elif Büşra KOCALAN

© T. C. HİTİT ÜNİVERSİTESİ

MİZANPAJ

Dolunay Reklam
Gülabibey Mah. Milönü Cad. Sancaktar İş Merkezi No:1/B
0 364 505 00 15
www.dolunayreklam.org

BASIM YERİ

ÇORUM OFSET SAN. TİC. LTD. ŞTİ
Çepni Mah. Aynalı Sok. No : 7 ÇORUM
0 364 225 13 23
www.corumofset.com

ISBN

978-605-52-44-02-6

BASIM TARİHİ

Aralık 2015

HİTİT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hitit Üniversitesi Kuzey Kampüsü Çevre Yolu Bulvarı 19030 Çorum / TÜRKİYE
0364 219 40 51-52 - Fax : 0364 219 40 50
sosyalbilimler@hitit.edu.tr

DÜZENLEME KURULU BAŞKANLARI

Prof. Dr. Reha Metin ALKAN - (Hitit Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ - (Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü)

ONUR KURULU

Muzaffer KÜLCÜ- (Çorum Belediye Başkanı)

Prof. Dr. Reha Metin ALKAN - (Hitit Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ - (Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü)

Doç. Dr. Kudret BÜLBÜL - (Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı)

Mahmut EVKURAN- (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı)

Çetin BAŞARANHINCAL- (Çorum Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Mustafa BIYIK

Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Doç. Dr. Hakan REYHAN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa COŞAR

Yrd. Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Yrd. Doç. Dr. Ömür DEMİRER

Yrd. Doç. Dr. Metin UÇAR

Öğr. Gör. Dr. Sevinç AHUNDOVA

Öğr. Gör. Dr. Erjada PROGONATI

Öğr. Gör. Fatma ATAKLI SAÇAK

SEKRETERYA

Yrd. Doç. Dr. Mustafa COŞAR

Yrd. Doç. Dr. Ömür DEMİRER

Öğr. Gör. Eyyüp Ensari ŞAHİN

Arş. Gör. Mustafa AKPINAR

Arş. Gör. Ali BAYRAM

Arş. Gör. Elif Büşra KOCALAN

Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

Arş. Gör. Yunus ÖZTÜRK

Saule YUSUPOVA

Kübra YÜKSEL

Burak YÜKSEL

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	6
Prof. Dr. Reha Metin ALKAN	
AÇILIŞ KONUŞMASI	8
Prof.Dr. Sabri HİZMETLİ	
ÖNSÖZ	10
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN	
TÜRK DÜNYASINDA SİYASAL KÜLTÜR SORUNU	13
Mehmet EVKURAN	
MÂTÜRİDİLİĞİN TÜRK DÜNYASINDAKİ MEDENİYET ARAYIŞLARINA KATKISI	23
Siddik KORKMAZ	
AHİLİK VE ZANAAT KAVRAMLARININ ANADOLU'DA ORTAYA ÇIKIŞI/TARİHİ VE GÜNÜMÜZDEKİ YAPILARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	39
Seçil ŞATIR	
BEKTÂŞİ GELENEĞİ VE AHİLİK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA AHİ-BEKTÂŞİ SEMBOLLERİ	55
Ömer Faruk TEBER	
İMAM MÂTÜRİDİNİN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TASAVVUF	61
Ahmet YILDIRIM	
TÜRK BİLGESİ HACI BEKTÂŞ-I VELİ'NİN NÜBÜVVET/ PEYGAMBERLİK ANLAYIŞI	71
Selim ÖZARSLAN	
YERLİ GİYİM MARKASI TÜKETİCİLERİNİN ALGILADIKLARI KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE GİYSİ SATIN ALMA KARARLARI	79
Saliha AĞAÇ - Hacer ÖLÇER - Serap DENGİN	
TÜRKMENİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINDAN GÜNÜMÜZE SOSYO-KÜLTÜREL HAYATI VE EKONOMİK KALKINMIŞLIĞI: ENERJİ POTANSİYELİ ETKİSİ	89
Ahmet DİNÇ - Ramazan ÇAKIR - Zafer ÇELİK	
AVRUPA'YA ENTEGRE VE TÜRK KİMLİĞİ BAĞLAMINDA HÜSEYİN CAVİD'İN "UÇURUM" ESERİ	115
Besire EZİZELİYEVA	
KAZAK TÜRKLERİNİN KIZ EVLENDİRME TÖRENLERİNDEKİ OYUNLAR (19. yüzyıl – 20. yüzyıl başları)	123
Tattigül KARTAEVA	
KIRGIZ SÖZLÜ GELENEĞİNDE CANILMAÇTAR (TEKERLEMELER)	137
Ergün KOCA - Ayşen KOCA	
DİN EĞİTİMİNDE İMAM-HATİP OKULLARI MODELİ	149
Zübeyir BULUT	
YUSUF HAS HACİB'İN BAZI YÖNETİM VE EKONOMİ UNSURLARI ÜZERİNDE PARADİGMALARI	169
Seyil NAJİMUDİNOVA	
TURİZMDE YATIRIM FIRSATLARI: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ	181
Azamat MAKSÜDÜNOV	
TÜRK-İSLAM FİLOZOFLARINDA TÜKETİM AHLAKI	191
Osman MUTLUEL	

ORTA ASYA ÜLKELERİNDE ENERJİ TÜKETİMİ ve DIŞA AÇIKLIK İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ	203
Mustafa ÖZÇAĞ - Hakan HOTUNLUOĞLU	
EKONOMİ VE PSİKOLOJİ İLİŞKİSİNİN İNSAN DAVRANIŞLARI BAĞLAMINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	217
Kasım TATLILIOĞLU	
AŞIRI ŞEKİLCİ VE LAFIZCI KUR'ÂN TASAVVURLARI HARİCİ TEFİR ÖRNEĞİNDE	231
Hatice TEBER	
İSMAYİL BEY GASPIRALININ "DİLDE, FİKİRDE VE İŞTE BİRLİK" FELSEFESİ VE TÜRK DÜNYASI	239
Faik ELEKBEROV	
ULUSAL MEDENİYETİN KAZAK ŞİİRLERİNDEKİ GÖRÜNÜŞÜ	249
Akбота ABIYR	
GİRİŞİMCİLİĞİN EKONOMİK İLİŞKİLERE ETKİLERİ	255
Uğur DEMİRAL	
TÜRK TİCARET TARİHİ KAYITLARINA YEREL BİR ÖRNEK; ÇORUM TİCARET VE SANAYİ ODASININ 1, 2 VE 3 NO'LU SİCİL DEFTERLERİNİN İNCELEMESİ	265
Tuğba GÜLEN	
THE KNAPSACK PROBLEM: A CASE STUDY.....	285
Mehmet Fatih NEŞELİ - Buğra BAĞCI - Safa HOŞ	
GELENEKSEL MİMARİDE ENERJİ ETKİN TASARIM YAKLAŞIMLARI VE YORUMLAR: TRABZON ÖRNEĞİ.....	293
Elif ÖZTÜRK - Ali Osman ASASOĞLU	
KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE KARŞI YENİLENEBİLİR ENERJİ VE TÜRKİYE	305
Burak YÜKSEL	
TÜRKİYE'NİN KALKINMA SÜRECİNDE BEŞERİ SERMAYENİN ETKİNLİĞİ	319
Kübra YÜKSEL	
TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLER PERSPEKTİFLERİ	327
Maia MANCHKHASHVILI	
EKONOMİ'NİN PETROLDEN BAĞIMLILIĞI VE OLUŞTURDUĞU SORUNLAR	333
İbrahim S. MEMMEDOV	
VAN (ULUPAMIR KÖYÜ) KIRGIZLARIN'IN TARİHİ VE KÜLTÜRÜ	345
Dastanbek RAZAK UULU	
KIRGIZİSTAN'DAKİ ESKİ TÜRK RUNİK YAZITLARININ ARAŞTIRILMASI VE YENİ BULUNTULAR	357
Mirbek SHADIKAN UULU	
ÖZBEK EDEBİYATINDA DİNSEL VE FELSEFİ ÖZELLİKLER	363
Gülnoz SATTOROVA	
TÜRK DİNSEL KÜLTÜRÜNDE SAHABE ALGISI	371
Özden KANTER	
UYGULAMALI HALKBİLİM VE MİTOLOJİ BAĞLAMINDA YEDİ UYURLAR (ASHAB-I KEHF).....	383
Altuğ ORTAKCI	
TÜRKİYE'NİN KALKINMA SÜRECİNDE ÇEVRENİN KORUNMASI VE EKOLOJİK PLANLAMA	395
Hasan Hüseyin DOĞAN	
TÜRK CUMHURİYETLERİNDE YÜRÜTÜLEN UZAKTAN EĞİTİM FAALİYETLERİNİN AKADEMİK ÇERÇEVDE İNCELENMESİ: LİTERATÜR TARAMASI	436
Hakan KÖR, Hasan ERBAY	

TÜRK DİNSEL KÜLTÜRÜNDE SAHABE ALGISI

Özden KANTER*

1. GİRİŞ

HZ. Muhammed'in vefatından sonra gelişen sahabe algısı, çeşitli mezheplerin farklılaşmasına neden olmuştur. Bu algının gelişmesinde elçi sonrası dönemdeki siyasal olayların etkisi yadsınmaz. Mezheplerin oluşum evrelerinde ayırt edici bir görüşün de sahabe algısı olması nedeniyle, bu konudaki görüşler günümüze kadar gelmiştir.

Her dilde bireyler arası ilişkileri yakınlık derecesine göre ifade eden farklı sözcükler kullanılmaktadır. Türkçede arkadaş ve dost sözcükleri yakınlığın farklı biçimlerini ifade etmektedir. Arkadaş, birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, yâren, bir ortamda birlikte bulunanlardan her biri, hempa, refik¹, dost ise "sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi görüşülen kimse, düşman karşıtı"² anlamında kullanılmaktadır. Etimolojik olarak arkadaş, bir kimsenin diğerine arka çıkması ve dost ise Farsça el anlamına gelen dest sözcüğün dönüştürülmesi ile oluşmuştur ve el sözcüğünün mecazi anlamı olan yardım anlamını ifade etmektedir. Bu durumda dost, kendisinden her durumda yardım alınan kimseyi ifade etmektedir.

Sahabe sözcüğü Arapça bir sözcük olup Türkçede de aynı sözcük kullanılmaktadır. Arapça'da bireyler arasındaki ilişkiyi ifade eden ilişkinin gücüne göre farklı sözcükler üretilmiştir. Karîn, sadîk, sâhib, refik, halîl sözcükleri bu ilişkiyi ifade etmektedir. Karîn; Asıl olarak iki veya daha fazla şeyin anlamda yakın olması anlamına geldiği gibi, bir kimsenin diğer bir kimse ile karîn olması, doğumda veya güçte eş olması anlamına gelir ki dilimizde bu olgu ikiz sözcüğü ile ifade edilmektedir.³ Sadîk; Bu kelimenin türediği mastar sâdk ve zıt anlamlısı olan kizb sözcüğü ister geçmiş ve gelecekle ve ister bir şeyi vadetmek veya başka bir şey hakkında olsun söz ile ilişkili kullanılmaktadır. Sâddîk; doğruluğu fazla olan veya kendisinden yalan ortaya çıkmayana denir.⁴ Bu durumda sadîk; bir kimsenin diğerine güveninden dolayı sözünü doğruladığı veya güvendiği kimse için kullanılmaktadır. Sâhib; ister insan ve isterse hayvan, yer ve zaman olsun birlikte olan şeye denilir. Bu birlikteliğin bedensel ki asıl olarak bu anlamdadır veya yardım ve himmet ile olması arasında fark yoktur. Ancak örfi olarak sadece birlikteliği çok olan için sâhib sözcüğü kullanılmaktadır. Bir şeye malik olan veya bir şeyde tasarrufta bulunan için de sâhib denilmektedir.⁵ Halîl; halle sözcüğünden türemiştir ki anlamı, Bir kimsenin bir şeyi ya arzulamasından ya da bir şeye

*Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta : ozdenkanter@hitit.edu.tr

¹ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 1998, 1133.

² Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 1626.

³ İstehâni, Râgîb, el-Müfredât fî Garîbîl-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Keilyâni, Beyrut trs, 401.

⁴ İstehâni, el-Müfredât, 277.

⁵ İstehâni, el-Müfredât, 275.

ihtiyacı olduğundan ötürü kişideki arizi durumdur. Bu nedenle **hale** sözcüğü **hacet**/ihtiyaç ve **haslet**/özellik ile açıklanmıştır.⁶ İkili ilişkilerde bu sözcüğün ifade ettiği anlam bir kim-
senin bir kimseye gereksinim duyması ve arzulaması anlamını ifade etmektedir.

Bu sözcükler Kur'an'da da kullanılmaktadır. "Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten ge-
lirse, biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur. Şüphesiz bu şey-
tanlar onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar. Sonunda
bize geldiğinde, arkadaşına, "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık
olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" der"⁷ ayetinde birbirinden ayrılmayan iki aynı veya farklı
düzlemdeki iki varlık için kullanılmaktadır. "Bizi ancak suçlular saptırdı. İşte bu yüzden
bizim şefaatçilerimiz yok. "Candan bir dostumuz da yok"⁸ ayetinde sadık, "O gün zalim
kimse, ellerini ısırp şöyle diyecektir: "Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu
tutsaydım!" "Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!"⁹ ayetinde ise halil söz-
cüğü kullanılmıştır. Kur'an'da karin sözcüğü ikiz anlamında kullanılır ve asıl olarak kötü
fiilleri yapmada iki kişinin ortaklığını ifade eder. Sadik sözcüğü iki kişi arasındaki ilişkinin
güçlü biçimine vurgu yapmaktadır. Halil ise iki kişi arasındaki ilişkinin gereksinim veya
arzulamadan ortaya çıkmasından dolayı daha güçlü bir arkadaşlığına atıfta bulunmaktadır.
Sahâbe sözcüğü asıl olarak sahabe fiilinin mastarı olmasına rağmen, ism-i fail kipi olan
sâhib sözcüğünün çoğulu olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım örf'e dayanmaktadır.
Kur'an'da ise sâhib sözcüğü kullanılmıştır, "Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın
bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada on-
larla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size
yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim"¹⁰ ayetinde insanın ebeveyni Allah'a ortak
koşmak için zorlaması durumunda onlara itaat edilmemesi, ancak evladın onlara karşı olan
sorumluluklarını dünya yaşamında yerine getirilmesi istenmiştir, "O, gökleri ve yeri ör-
nekleri yokken yaratandır. O'nun bir eşi olmadığı hâlde, nasıl bir çocuğu olabilir? Hâlbuki
her şeyi O yarattı, O, her şeyi hakkıyla bilendir"¹¹ ayetinde Allah'ın dostunun olmaması,
"Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi
olan tek Allah mı?"¹² ayetinde ise Yusuf'un zindandaki arkadaşlarını niteleyen bir sözcük
olarak da kullanılmıştır.

Kur'an'da sâhib sözcüğü, mezheplerin oluşmasından sonra kazandığı terim anlamında kul-
lanılmamış, sözcük anlamında kullanılmıştır. "De ki: "Ben size ancak bir tek şeyi, Allah
için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmenizi öğütüyorum. Arkadaşınız Muhammed'de
cinnetten eser yoktur. O, şiddetli bir azaptan önce sizin için ancak bir uyarıcıdır"¹³ ayetin-
de Hz. Muhammed hakkında bu sözcük kullanılmaktadır. Hz. Muhammed'in hicretinin

6 İsfehâni, sge. 153.

7 Zuhûrî 43/36-38.

8 Şuarâ 26/99-101.

9 Furkân 27/27-28.

10 Lukmân 31/15.

11 Enâm 6/101

12 Yûsûf 12/39.

13 Sebe 34/46; Hz. Muhammed'in sâhib sözcüğü ile ifade edildiği diğer ayetler için bkz. Arâf.7/184; Necm 53/2; Tekvir 81/22.

anlatıldığı “Eğer siz ona yardım etmezseniz, inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak çikardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, «Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber” diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah’ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”¹⁴ ayetinde ise onunla birlikte hicret eden Ebu Bekir bu sözcükle ifade edilmiştir. Bununla birlikte ona iman edenlerin niteliklerinin övüldüğü “Muhammed, Allah’ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler...”¹⁵ ayetinde özel bir sözcük kullanılmadığı gibi, Hz. Muhammed’in vahyin zihninde yerleşmesi için gece kalkıp lafızları tekrar etmesi/teheccüd fiilini yaptığında, bu fiili yapan diğer kişiler de “Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor...”¹⁶ ayetinde zikredilmiş ancak onalar hakkında özel bir sözcük kullanılmamıştır. Bununla birlikte Kur’an, önceki elçilere iman edenler için de “onunla birlikte olanlar” şeklinde genel bir sözcük kullanmıştır.¹⁷ Kur’an’da, İsa’nın kendi risaletini yaymak için görevlendirdiği öğrencileri ise “İsa, onların inkârlarını sezince, “Allah yolunda yardımcıların kim?” dedi. Havariler, “Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah’a iman ettik. Şahit ol, biz müslümanlarız” dediler”¹⁸ ayetinde havarî sözcüğü ile ifade edilmiştir. Kur’an, önceki topluluklardan ve dinlerden söz ederken bizzat onların kullandıkları sözcükleri kullanmaktadır. Kur’an’da Hz. Muhammed’e kendi yaşamında iman edenler hakkında muhâcir ve ensâr sözcükleri kullanılmaktadır¹⁹ ki bu sözcükler Mekke’de müşriklerin baskılarına maruz kalınca Medine’ye göç edenler ile Medine’de onlara yardım edenleri ifade etmektedir. Bu isimler, kişilerin fiillerine göre yapılmış bir isimlendirme olup, ona iman edenlerin tümünü kapsamamaktadır. Ancak muhacir ve ensar ayrımının toplumsal düzeyde varlığını devam ettirmesi ve Hz. Muhammed’in vefatından sonra hilafet tartışmalarında farklı sosyal kitleleri ifade etmesi, Medine’deki sosyal yaşamda bu farklılığın etkin olarak varlığına işaret ettiği söylenebilir.

2. KUR’AN’DA SAHABE HAKKINDAKİ ANLATIMLAR

Kur’an’ın tarihsel anlatımlarında yer, zaman ve isimlerin önemsenmediği, fiillerin önemsendiği bir gerçektir ve bu özelliği ile o, önceki kutsal kitaplardan ayrılmaktadır. Bu özellik, Kur’an’ın sahabe hakkındaki anlatımlarında da açıkça görülmektedir. Kur’an’da ismi zikredilen tek sahabe Zeyd b. Hârise’dir. “Hani sen Allah’ın kendisine nimet verdiği, senin de iyilikte bulunduğun kimseye, “Eşini nikâhında tut ve Allah’tan sakın” diyordun. İçinde,

¹⁴ Tövbe 9/40.

¹⁵ Feth 48/29.

¹⁶ Müzzemmil 73/20.

¹⁷ “Derken kazını onu yalıtıladı. Biz de onu ve gemide onunla beraber bulunanları kırtardı. Ayetlerimizi yalanlayanları da şuda boğdudu. Çünkü onlar kör bir kavim idiler” (Araf 7/64; Frg. Araf 7/64) ayetinde Habi’n iman edenler, “İbrahim’de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır.” (Muntehine 60/4) ayetinde ise İbrahim’e imanları için özel bir sözcük kullanılmamış ve “onunla birlikte olanlar” şeklinde genel bir ifade kullanılmıştır.

¹⁸ Ali İmân 3/52. Frg. Mâide 5/111-112; Saf 61/14.

¹⁹ Bakı, Tövbe 9/100, 117.

Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekimene Allah daha lâyıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince, onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde, evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda müminlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir"²⁰ ayetinde onun eşini boşaması ve Hz. Muhammed'in onun boşadığı kadınla evlenmesi anlatılmaktadır. Sahabeden çok daha önemli fiilleri işleyenlerin isimlerinin zikredilmemesi, sadece evlatlıkların boşanmış eşleriyle evlenmenin cevazına ilişkin olarak onun isminin zikredilmesi, olayın doğrudan bir kişi ile ilişkili olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte Hz Muhammed'e ve inananlara karşı koyuşu ile kendisine Ebû Leheb lakabı verilen amcası da söz konusu lakabı ile zikredilmiştir.²¹ Onun söz konusu lakabı ile zikredilmesi, Kur'an'ın elçilerin yakınlarının dahi onlara karşı duruş sergilediklerine ait önceki elçiler ile ilgili anlatımlarının bir yansıması olduğu söylenebilir. Çünkü Allah'ın gönderdiği elçilere kardeşleri, babaları, eşleri, amcaları, akrabaları veya yakınlarının karşı koyduklarına dair anlatımlar, vahyin içerisinde yer almaktadır. Kur'an genel bir üslup olarak fiilleri konu edinmekte, iyi fiilleri yapanı övmekte ve kötü fiilleri yapanları da yermektedir. Onun bu üslubunun sahabe hakkındaki anlatımlarında da geçerli olduğu görülmektedir.

Kur'an, pek çok bağlamda Hz. Muhammed'e iman edenlerin niteliklerini zikretmektedir. Sözgelimi "Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir"²² ayetinde sahabenin kendi aralarındaki ilişkilerinde merhametli oluşları ve inkârcılara karşı ise çetin oluşları zikredilmiştir. Bu ayetteki "Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir" ifadesi, onların secde eylemlerinin yüzlerine etki etmesi anlamında değildir. Yüz sözcüğü Kur'an'da bir varlığın bütünlüğü ve secde ise emre itaat anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle bu ifadenin sahabenin fiilleri ve davranışları ile övüldüğü anlamına geldiği söylenebilir. Allah tarafından gönderilen önceki vahiylerle davranış geliştirilen topluluklarda da bu şekildeki nitelikler ortaya çıktığından, onların fiillerinde vahyin etkisinin bu anlatımda ifade edildiği düşünülebilir.

"Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir"²³ ayetinde iman edenlerin biat fiili övülmektedir. Biat; asıl olarak satmak sözcüğünden türemiştir ve bir konuda biat edilenin vereceği karara uymayı yani bir kimsenin görüşünü ona satmasına atıfta bulunmaktadır. Kur'an'daki

20 Ahzûb 33/37.

21 Mesed 111/1.

22 Feth 48/29.

23 Feth 48/18.

bu anlatımlardan hareketle bu biata katılanların cennetle müjdelendiği de kabul edilmektedir. Allah'ın onlardan razı olması, işledikleri fiilleri yönündendir. Nitekim "İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır"²⁴ ayetinde de İslâm'ı ilk olarak kabul eden ve göç eden ilk Müslümanlar ve onlara yardım eden ensar hakkında da Allah'ın onlardan razı olduğu ifadesi yer almaktadır. Hatta bu ifade dünyadaki yaşamlarında iman eden ve salih amel işlemek suretiyle cennete girenlerden,²⁵ Allah'a ve elçisine düşman olanlara sevgi beslemeyenlerden,²⁶ iman eden ve salih amel işleyenlerden²⁷ razı olduğunu bildirmekte; kulları için küfre²⁸ ve fasık bir topluluktan²⁹ razı olmadığını ifade etmektedir. Bütün bu kullanımlar hakkında, Allah'ın iyi fiillerden ve faillerinden hoşnut olduğunu ve kötü fiillerden ve faillerinden hoşnut olmadığını söylemek mümkündür.

Kur'an bazı fiillerinden ötürü de sahabeyi yermektedir. "Allah'ın, memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet hâline gelmesin diye. Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir"³⁰ ayetinde feylerin dağıtımında Hz. Muhammed'in dağıtımını konusunda hoşnut olmayanların tavrı eleştirilmekte ve feylerin verileceği kimseler ise sonraki ayette açıklanmaktadır.

Müslümanların Uhud savaşındaki tavırlarının anlatıldığı "İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti. Ama yine de Allah onları affetti. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, halîmdir"³¹ ayetinde savaştan kaçanlar eleştirilmektedir. Bu ayetin Uhud savaşında savaşmaktan vaz geçen ashab hakkında olduğu, bu ayetin iniş sebebi hakkındaki rivayetlerde belirtilmektedir.³² Bunula birlikte bu fiillerinden ötürü affedilmeleri ile birlikte tutumlarındaki hataların da bildirilmesi, Müslümanlarda olumlu davranış geliştirmek içindir.

Sahabe hakkındaki eleştirilerin onun eşi hakkında iftira olayı ile ilgili anlatımlarda yoğunlaştığı görülmektedir. "O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendileri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu, apaçık bir iftiradır" deselerdi ya! Onlar bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancılardan ta kendileridir. Eğer size dünya ve ahirette Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu

24 Tövbe 9/100.

25 Mâide 5/119.

26 Mücadele 58/22.

27 Beyyine 96/7-8.

28 Zümer 39/7.

29 Tövbe 9/25.

30 Haşr 59/7.

31 Âlu İmrân 3/155.

32 Örneğin Bilz, Taberî, Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân ân Tefsiri Âyri'l-Hur'ân, thîc, Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut 2000, 2/328.

iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu! Hani o iftirayı dilden dile dolastırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzımıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır. Bu iftirayı işittiğimiz vakit, “Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah’ım! Bu, çok büyük bir iftiradır” deseydiniz ya! Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor. Allah, size ayetleri açıklıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”³³ ayetinde iftira atanlar eleştirildiği gibi iftira atanların sözlerini işittiklerinde tavır geliştirmeyenler de eleştirilmektedir. Kur’an, başka bağlamlarda da namuslu kadınlara iftira atmanın ve şahit getirmemenin büyük günah olduğunu açıklamaktadır. Zina iddiası ile ilgili olarak şahit istenmesi, iftiradan arınmış bir toplum oluşturmak içindir. Ancak iftira büyük günah olduğu gibi, kesinleşmemiş suçlardan ötürü insanın suçsuzluğunun asıl olduğu ilkesini görmezlikten gelerek tavır geliştirmeyenler de yerilmektedir.

Kur’an Cuma günü salat için çağrıldığında insanların Allah’ı zikretmek için gitmelerini ve namazın bitiminde de yeryüzüne dağılıp rızık aramalarını emretmektedir. Bu salat esnasında ticaretin yasaklanması, onun öneminden kaynaklanmaktadır. Ancak sahabenin Hz. Muhammed’i Cuma hutbesi esnasında ayakta terk etmeleri ve oyun ve eğlence mekânlarına gitmelerini “Onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koşular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: “Allah’ın yanında bulunan, eğlence ve ticareten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır”³⁴ ayetiyle eleştirmektedir. Cuma gününün ticaret ve eğlence günü olarak düzenlenmesi, cahiliye döneminde de var olan bir uygulamadır. Özellikle ticaret kervanlarının bu günde gelmesi ve alışverişin bu günde yapılması, insanların başta ticaret ahlakı ile ilgili olmak üzere çeşitli dinsel konularda bilgilendirilmesi ve onlara öğüt verilmesi, önemli bir eylem olarak Kur’an tarafından da övülmektedir. Ancak her ne kadar ticaret belirli zamanlarda yapılmış olsa da, onların ticareti Allah’ın ayetlerine ve emirlerine öncelemeleri, eleştirinin nedenidir.

3. SAHABE HAKKINDA MEZHEPSSEL TELAKKİLER

Hz. Muhammed’in vefatından sonra sahabe arasındaki ihtilaflar ve bu ihtilafların Cemel Savaşı ve Siffin Savaşında çatışmaya dönüşmesi, bu savaşlarda sahabeden pek çok kimsenin öldürülmesi, sahabe hakkında inançların oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Sahabe hakkında ilk olarak inanç geliştiren Hariciler olmuştur. Eşarî bu konuda onların inançlarını şu şekilde bildirmektedir: “Haricilerin tümü Ebu Bekir ve Ömer’in imametini kabul etmekte, Osman’ın öldürülmesine neden olan olaylardan ötürü onun hilafetini inkar etmekte, Ali’nin hilafetini de hakem olayından öncesinde kabul etmekte ve hakem olayından sonrasını inkar etmekte, Muaviye, Amr b. As ve Ebü Mûsa el-Eşarî’yi tekfir etmektedirler.”³⁵ Şehristânî ise Haricilerin Osman ve Ali’den teberrî etmeyi bütün amellere öncelediklerini, Cemel ve

33 Nûr 24/11-18.

34 Cuma 62/11.

35 Eşarî, Ebu’l-Hasen, Makâlatu’l-İslâmiyyin ve İhtilâfu’l-Musallîn, Tashih: Helmut Ritter, Almanya 1980, 85, 86.

Sıffin'e katılanları yerdiklerini³⁶ bildirmektedir.

Sahabe hakkında inanç geliştiren ve geliştirdiği bu inançlar ile diğer mezheplerin sahabe hakkındaki inançlarını etkileyen Şia'nın sahabe algısının oluşmasında, Hz. Muhammed'in ashabı içerisinde onun ailesine karşı tutumlar dikkate alınmaktadır. Şia'ya göre Ali, nass ve tayin ile halife olarak belirlenmiştir ve ondan önceki halifeler onun bu hakkını gasb etmişlerdir. Bu nedenle de ondan önceki halifelerin hilafetleri caiz değildir. Şii kelimacılar "Ali'ye karşı çıkanlar" başlığı altında sahabe hakkında yargılarını da oluşturmaktadırlar. Sözgelimi Tûsî, "Ali'ye karşı çıkanlar ve onunla savaşanlar hakkında İmamiyye mezhebinin görüşünün, hak üzere olan mezhebin icmasıyla kafir olduklarıdır. Onların icmasının delil olması ise onların içerisinde kendisinde hata olmayan masumların/korunmuşların var olmasıdır. Çünkü onunla savaşanlar onun imametini reddetmekte ve onun hakkındaki nassı ötelemektedirler. İmameti inkar etmek ve ötelemek, nübüvveti ötelemek ve inkar etmekle aynıdır. Çünkü Hz. Muhammed "kim ki zamanının imamını bilmeden ölürse, cahiliyye ölümlü üzere ölmüştür" demektedir."³⁷ Bu durumda Cemel ve Sıffin'de onunla savaşanlar kafir oldukları gibi, Emevilerden Ehl-i Beyt'in imametini kabul etmeyen, onlara haksızlık yapan, imamları öldüren herkes de kafir olmuştur.

Hariciler ve Şia'nın çoğunluğunun sahabeyi tekfir eden tutumlarına karşın Ehl-i Sünnet, sahabeyi fiilleri yönünden değerlendirmek yerine, hepsini hatalardan teberrî etmek tutumunu geliştirmiştir ve asıl olarak Ehl-i Sünnet'in görüşünün diğer ekollerin görüşlerine tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Sözgelimi Cüveynî, sahabe hakkındaki şu tutumun benimsemesinin gerektiğini söylemektedir: "İnanan bir insanın şunu benimsemesi gerekir. Bir kimse sahabenin önde gelenlerinin Hz. Muhammed'in yanında gıpta edilecek bir yerinin olduğunu, korunmuş bir mekanının olduğunu bilmesi gerekir. Kur'an, onların adaletine, Rıdvan biatına katılanların hepsinden Allah'ın razı olduğuna, ensar ve muhacirlerin övüldüğüne tanıklık etmektedir. Dindar bir kimsenin onlar hakkında Hz. Muhammed dönemindeki hallerine bakarak konuşması gerekir. Onlar hakkında yeric bir şey nakledilirse, nakledilen şeyi ve nakledilme yolunu düşünmesi gerekir. Bu rivayet zayıf olursa reddedilir, ahad olarak sabit olursa bu da onlar hakkında tevatüren nakledilene ve nassın tanıklık ettiğine zarar vermez"³⁸

4. SAHABE HAKKINDA GÜNCEL TUTUMLAR

Sahabe hakkındaki güncel tutumlarımızda tarihsel bakış açılarının etkisi büyüktür.

A. Sahabenin İsmi Zikredildiğinde Dua Et

Güncel olarak hiçbir, istisna yapmaksızın sahabenin isminin önünde hazret sözcüğünün

36 Şehristânî, Muhammed b, Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut 1990, 1/109.

37 Tûsî, Muhammed b, el-Hasen, el-İktisâd Fimâ Yeteallak'u bi'l-İtikâd, Beyrut 1986, 258.

38 Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn, Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâilil-Edille fi Usûlil-İtikâd, İnk, Muhammed Yûsûf İsâ- Afî Abdu'l-Munim Abdu'l-Hamid, Misir 1950, 432-433.

ve ismin sonunda da radiyallahu anhu sözcüğünün kullanılması yaygın olarak mevcuttur. Ancak Arap dilinde dua ve övgü ifadeleri ismin arkasında ve Türkçede ise ismin önünde kullanılmaktadır. Hazret ifadesi bu nedenle ismin önünde zikredilmekte, «Allah ondan razı oldu» ifadesinin ise ismin ardından zikredilmesi, onlar hakkında saygı ve dua anlamına gelmektedir. Kur'an'da, daha önce de zikrettiğimiz gibi sahabenin bazı fiillerinden ötürü Allah'ın onlardan razı olduğu ifadesi yer almaktadır. Ancak bu ifade fiil ile ilişkilidir ve onların isimlerinin anılması ile ilişkili değildir. Hazret sözcüğü sadece sahabe ile ilişkili olarak değil, elçi, sahabe, din önderleri, veliler vs. saygı ifade eden bir sözcük olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımda toplumsal olarak asıl sorun, hazret sözcüğünün sahabenin hepsi hakkında kullanımında ortaya çıkmakta ve özellikle de Hz. Muhammed'in ailesine karşı zulüm ve haksızlık yapan Muaviye ve oğlu hakkında kullanılmasıdır. Farklı mezhepsel kimliklere sahip toplumlarda, söz konusunda kişiler hakkında bu niteliklerin kullanılması, onlar hakkındaki mezhepsel telakkilere dayanmaktadır.

Sahabeden bazıları için sıfatların kullanılması, Ebu Bekir için "sıddık", Ömer için "fâruk", Osman için "zinnureyn" ve Ali için de "kerremallahu vechehu" ifadelerinin kullanılması, bir gelenek olarak günümüzde de mevcuttur. Çok doğrulayan anlamında sıddık bir fiili, hak ve batılı ayıran anlamında faruk bir fiili ve yaşamında putlara tapınmadığı için Allah'ın Ali'yi şerefli kılması bir fiili nitelerken, halife Osman için kullanılan iki nur sahibi ifadesi onun Hz. Muhammed'in iki kızı ile evlenmesinden ortaya çıkmakta ve onun herhangi bir fiilini nitelememektedir. Her ne kadar bu niteliklerin onlar hakkında kullanılmasına ilişkin Hz. Muhammed döneminde gerçekleşen bazı olaylara atıfta bulunulsa da, asıl olarak bu nitelermelerin, Hz. Muhammed'in vefatından sonra ilk dört halifeyi belirli bir sıfat ile nitelemek anlayışından sonra ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

B. Çeşitli Faziletli Fiillerde Model Kabul Etmek

İnsanların faziletli fiillerine ilişkin tarihsel örnekler bulmak veya oluşturmak, Müslüman geleneğinde yaygındır. Kur'an'ın tarihsel olayları anlatımında da, kıssaların ibret olarak anlatımı öncelenmektedir. Hatta "Andolsun ki, onların kıssalarında akil sahipleri için ibret vardır. Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir"³⁹ ayetinde ibret sözcüğü kullanılmaktadır ki ibret; bir nehrin karşısına geçmek anlamına gelmektedir. Bu durumda kıssa ile amaç, ona zikredilen olaylardan anlam çıkarmak ve davranış oluşturmaktır. Öncekiler hakkında iki türlü rivayet söz konusudur. Bunlar da menâkıb ve mesâlibtir. Menâkıb, asıl olarak kadının yüzünü örten kumaş için kullanılmakta ve tarihsel bir kişiliğin neredeyse tanınmayacak kadar övülmesi anlamına gelmektedir. Mesâlib ise bir kimse hakkındaki olumsuzlukların zikredilmesidir. Tarihsel kişilerin yaşamlarının anlatımında menkıbe geleneğinin haki olduğu görülmekte ve olumsuz tavırlarla ilgili rivayetler ise son derece azdır. Bu anlatımlar daha çok başka bir mezhebe mensup bir kimse hakkında rivayet edilmekte ve bu anlatım da kötüleme amacı taşımaktadır. Bu nedenle ister

39 YüceÖf 12/111.

menâkıb ve isterse mesâlib olsun, bu rivayetler özenle tenkite tabi tutulmalıdır. Kur'an, bazı davranışların kötülüğünü ve bazı davranışların da iyiliğini tarihsel olayları anlatımında önemsemektedir.

Kur'an Hz. Muhammed'de güzel örneklik olduğuna işaret etmektedir. «Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kim-seler için güzel bir örnek vardır»⁴⁰ ayetinde Hz. Muhammed'in yaşamında inananlar için güzel örnekler olduğuna vurgu yapmaktadır. Güzel örnek anlamındaki üsvetü'n-hasene ifadesi «İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani on-lar kavimlerine, "Biz sizden ve Allah'ı bırakıp tapıklarımızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret be-lirmişti" demişlerdi. Yalnız İbrahim'in, babasına, "Senin için mutlaka bağışlama dileyeye-ğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" sözü başka. Onlar şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır»⁴¹ İbrahim ve onunla birlikte olanlar hakkında da kullanılmaktadır. Bu nedenle güzel örnekliğin, Kur'an'da onların yaşamları ve inkarcılara karşı mücadeleleri anlatılmaktadır.

Faziletli eylemler için sahabenin hayatından örnekler anlatmak, her ne kadar o fiilin benim-senmesinde etkili olsa da, bir yönden de toplumumuzda sahabeyi yüceleştirme ve beşerüstü bir nitelik yükleme veya kutsallaştırma anlayışlarını da doğurmaktadır. Kur'an, ilkeleri ve emirleri yönünden zaman ve mekan üstü bir kitap olma özelliğindedir. Kur'an'ın ilkeleri doğrultusunda bir yaşam her devirde mümkündür. Bu yaşamın gerçekleştirilmesi için tarihe yapılan vurgu, çeşitli toplumlarda atalar kültürünü de doğurmaktadır.

C. Hutbelerde Sahabeye Dua etmek

Cuma namazının rukünlerinden birisi olan hutbe, her devirde siyasal söylemlerin ve inanç-ların da dillendirildiği bir söylem olarak varlığını devam ettirmiştir. Hz. Muhammed dö-neminde Cuma günleri namaz ve hutbenin sıralaması bayram namazındaki gibi önce na-maz ve sonra hutbe şeklinde olsa da, Muaviye döneminde hutbelerde Ehl-i Beyt'e lanet okunması ve insanların da hutbeyi dinlememeleri nedeniyle değiştirildiği bildirilmektedir.⁴² Ancak Ebu Dâvud'un rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Muhammed hutbe okurken Dıhye b. Halife'nin kervanı geldi. İnsanlar hutbeyi terk etmenin günah olduğunu bilmediklerinden, dışarı çıktılar. Bunun üzerine cuma suresindeki bu ayet nazil oldu ve namaz ve hutbenin yeri değiştirildi.⁴³ Ancak bu rivayetin Hz. Muhammed'den (a.s) sonraki dönemde gelişen bazı uygulamaların onun döneminde varlığına işaret etmek için üretilmiş olduğu söylenebilir. Çünkü Cuma namazının farzietini ve sahabenin Hz. Muhammed'in (a.s) hutbe okuma-sı esnasında onu ayakta terk etmelerini anlatan ayette bu değişimden söz edilmemektedir.

40 Ahzâb 33/21; Krş. Mumtehine 60/6.

41 Mumtehine 60/4.

42 Minberden lanet okuma geleneğini ilk defa Muaviye tarafından bir davranış olarak geliştirildiği ifade edilmektedir. Bkz. Zemaşeri, Cârullah, Rebi'l-Ebrâr ve Nusûsü'l-Ahyâr, Beyrut 1421, 2/330, Bkz. Aleş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1991, 9/439.

43 Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as, el-Merâsil, İthk, Süayib Arnaut, Beyrut 1408, 105.

Bununla birlikte günümüze kadar gelen hutbe biçimine bakıldığında, okunan duaların ve sözlerin çeşitli mezhepsel telakkileri içerdiği görülmektedir. Günümüzde okunan Cuma hutbelerinin ardında yer alan dua cümleleri arasında “Allah’ım! Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali dört halifeden, geri kalan aşere-i mübeşşereden, Mustafa’nın ehl-i beytinden, ensardan ve muhacirden, tabiinden kıyamet gününde razı ol” ifadesi yer almaktadır. Hutbede sahabeye dua etme eyleminin, Emeviler döneminde başta Ali olmak üzere bazı sahabeye lanet okuma eyleminden sonra ortaya çıktığı bildirilmektedir. Şia’nın egemen olduğu yerlerde minberlerden Muaviye’ye lanet okunmuştur.

D. Mabetlerde İnanç Yazıları

Mabetlerdeki yazılar her ne kadar sanat tarihçileri tarafından “süsleme yazıları” olarak ifade edilse de, bu yazıları “inanç yazıları” olarak nitelemek, bu yazıların tarihsel gelişimine ve amacına daha uygundur. İslam tarihinde mezheplerin oluşmasından ve gelişmesinden sonra, her mezhebin kendi inançlarını ifade eden yazıların mabetlerde yer aldığı görülmektedir. Şiiliğin yaygın olduğu yerlerdeki camilerde on iki imamın isimlerinin yazılması, Alevilikte cem evlerinde on iki imamın resimlerinin yer alması, bu amacın bir tezahürüdür. Gerek Osmanlı döneminde inşa edilen camilerde ve gerekse günümüzde Ehl-i Sünnet’in inançlarını yansıtan yazılar camilerde yer almaktadır. Kur’an’ı elçisine inzal eden Allah ve onu insanlara tebliğ eden elçisi Muhammed’in ismi ile birlikte Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin isimleri yazılmaktadır. Bu isimlerin hilafetin gerçekleşme tarihine göre yapıldığı açıktır. Bu nedenle de Ehl-i Sünnet’e göre ilk dört halifenin fazilet sıralaması da bu şekildedir. Her ne kadar Hasan’ın hilafeti ile bu konuda rivayet edilen hadise uygun olarak hilafet otuz yıla tamamlansa da -ki bu ifade aslında elçinin vefatından saltanata kadar geçen süreyi ifade etmek için ortaya atıldığı söylenebilir- Hüseyin’in de isminin bu yazılarda yer alması, bunun hilafetle ilgili olmadığını göstermektedir. Bu yazılarda Hasan ve Hüseyin isminin yer alması, Hz. Muhammed’in ailesine karşı saygı olduğu düşünülmelidir. Bu yazılarda söz konusu isimlere yer verilmesi, camilerin çeşitli mezhepsel inançlara sahip insanları bir araya getirmesini amaçlamaktadır. Tarihsel süreçte mescitlerin kapısına veya içerisine yergi veya övgü cümlelerinin yazıldığı da bir gerçektir. Suyutî, hicri 351 yılında Şia’nın Bağdat’ta mescitlerin kapısına “Muaviye’ye lanet olsun! Fedek’te onun hakkını gasb edene lanet olsun! Hasan’ın dedesi ile birlikte defin edilmesini engelleyenlere lanet olsun!...” yazdığını ve daha sonra Muaviye’ye lanet dışındaki diğer ifadelerin kaldırdığını nakletmektedir.⁴⁴

44 Şuyutî, Celâlu’d-dîn, Târîhu’l-İslâmî, İnk. Hamîd Cemîrî, 2004, s.288; Aynı şekilde bkz. Zehabi, Şemsuddîn, Târîhu’l-İslâm ve Vefâyâhu’l-Muğâhîn ve’l-A’lâm, İrs, 26/3.

SONUÇ

Türk dinsel kültüründeki sahabe anlayışının tarihsel süreçte Ehl-i Sunnet'in sahabe algısının etkisinde olduğu söylenebilir. Kur'an'ın sahabe hakkındaki yargısı, onların fiilleri yönündendir. Tarihsel süreçte gelişen sahabe algıları ise sahabenin Hz. Muhammed dönemindeki fiilleri ile ilişkili değil, onun vefatından sonra gelişen siyasal olaylarla ilişkili olarak bu anlayışların geliştiği dönemin siyasal etkilerini taşımaktadır. Güncel olarak Müslümanların yüzleştiği sorunlar ve Müslüman ülkeler arasındaki çatışmalar, Hz. Muhammed'in vefatının ardından ortaya çıkan ve o dönemin kabile asabiyetine dayalı olarak gerçekleşen sorunların, günümüzde de etkin bir şekilde var olduğu söylenebilir. Çağdaş İslam düşüncesi, Müslümanların karşılaştıkları sorunlara çözüm üretmek için aklın, vahyin ve olgunun önemini kabul etmelidir. Güncel sorunları tarihsel olaylarla ilişkilendirerek oluşturmak, bu sorunların çözümünde de tarihsel bakış açılarını benimsemek, sorunların çözümü önünde en önemli açmazdır.

